

Historieformidling og historiebevissthet: Den utfordrende fortellingen om den fjerne fortiden

GRETE LILLEHAMMER

Lillehammer, G. 2009: **Presenting and understanding history: The challenging story about the distant past.** *AmS-Varia* 49, 7–20, Stavanger. ISSN 0332-6306, ISBN 978-82-7760-140-3, UDK 371.31:93.

Museums are non-places for teaching pupils/students history. Digital information and communication technology have given museums challenges that were not foreseen only a couple of decades ago to the art of presenting history in new ways. Supported by government policies virtual museums, networks and education programmes have been created to provide the public with knowledge and understanding about the archaeological material in museum collections and exhibitions. The educational ideal is, however, to create authenticity as part of a pupil's experience of the past. To interpret and present history in museums, the present must be used to understand the past. Life stories which pupils easily understand must be employed to briefly present the grand narratives of the past and suitable selections and collections of data must be used to impart knowledge.

Grete Lillehammer, Universitetet i Stavanger, Arkeologisk museum, 4036 STAVANGER, NORWAY. Telephone: (+47) 51 83 26 57. Telefax: (+47) 51 83 26 99. E-mail: grete.lillehammer@uis.no

Historieformidling og IKT

I 2000 skjedde det en informasjon- og kommunikasjonsteknologisk (IKT) hendelse av stor betydning for formidling om den fjerne fortiden til allmennheten. Ut fra et historiedidaktisk synspunkt ble det lansert et nytt hjelpemiddel i overføring av kulturhistorisk kunnskap om forskningsstatus i vitenskapsfaget arkeologi. Det nye tilskuddet er et digitalisert historieverk om jernalderen i Norge (Solberg 2000) der målgruppene er studenter i arkeologi og historie og den allment interesserte leser. Boken som er tilrettelagt som en nettbasert dokumentar under stikkordet "ressurser" har forfatteren selv som foreleser. I nettboken gjennomgår hun fire av fem tidsperioder i jernalderen – førromersk jernalder, romertid, folkevandringstid og merovingertid (jf. <http://www.arkeoland.uib.no/>).

Forelesningene bygger på Bergliot Solbergs bok med samme tittel som kom ut samtidig med introduksjonen av nettboken (Solberg 2000). Bokverket som inngår i den store samtalen om fortiden, presenterer historie som den *normative beretningen om de ting som har hendt* (Bøe 1995:15, Blom & Helle 1990).

Selv om boken er blitt digitalisert til bruk i undervisningens og folkeopplysningens tjeneste, og formen har overskredet tradisjonell kunnskapsoverføring i fa-

get arkeologi, er innholdet et uttrykk for spesialistens kunnskapsteoretiske briller når hun fortolker det arkeologiske materialet. I følge den postmoderne kritikken i det senmoderne samfunnet er bokens innhold et eksempel på den store fortellingen i motsetning til de mange små fortellingene som strever med å få innpass og påvirke den normative samtalen om fortiden (jf. Vestheim 1994).

I den store fortellingen om det som hendte en gang for lenge siden forekommer det enten nye tilføyelser av historien, slik at vi nå vet enda litt mer om det samme enn tidligere, eller det er nye fortellinger som endrer oppfatningen av historien radikalt, slik at den får en ny vending og blir annerledes. Kan vi forvente at nettbøker som sådan vil endre innholdet i den normative samtalen om fortiden, eller er dette et banalt spørsmål hentet ut av løse luften? Hvordan er det med de små fortellingene som ikke blir godkjent og utelatt i den store fortellingen?

I det følgende skal vi undersøke hva slags utfordringer vi står ovenfor dersom vi ønsker å utvikle historiebevissthet i samfunnet ved å ta i bruk IKT som informasjonskanal ved museene. Det historiske utgangspunktet for formidlingen er den fjerne fortiden – den ti tusen år lange historien fra den første pionerbosetning etter

Fig. 1. Bronsespenne fra eldre jernalder. Funnet i kvinnegrav fra 375–400 e.Kr. på strandgravfeltet på Kvasnheim, Hå kommune i Rogaland (Lillehammer 1996, forside og plansje 4c). Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig 1. Bronze brooch recovered from a woman's grave dated to the Early Iron Age, c. AD 375–400 in the beach cemetery at Kvasnheim, Hå municipality, Rogaland, Norway (Lillehammer 1996, front cover, Plate 4c). Photo: Terje Tveit, Museum of Archaeology, University of Stavanger.

siste istid og fram til reformasjonen 1537 e.Kr. Selv om temaet er generalisert til å gjelde et kulturområde som museer, er det "historie" som er det kunnskapsmessige interessefeltet med tanke på bruken av IKT. Vi skal stille overordnede spørsmål som er aktuelle i sammenheng med historiefremføring til publikum, og der elever/studenter er målgruppen. Forutsetningen for å gå i gang med undersøkelsen, er at vi fenomenologisk sett stiller oss åpne til det som måtte komme fram underveis i analysen, og at vi er klar over at vi ikke kan forutsi hva som blir det endelige resultatet. I første omgang skal vi sette den abstrakte og teoretiske "historien" som de kulturhistoriske museene formidler til side. Vi skal ta for oss sentrale problemstillinger om hva museer er som historiefremførere av fortiden i nåtiden, og hva forståelse og fortolkning av "historie" innebærer for både elever/studenter og historiefortolkere. Målet er å komme fram til et resultat som definerer hva slags rolle museene har i utvikling av historiebевisssthet hos elever/studenter (heretter elever).

Museer som virtuelle verksteder

For å komme igang med å tenke historiefremføring ved museene, skal vi anvende IKT som målestokk for å se muligheter og begrensninger klarere. Vi skal starte med å spissformulere IKT til "Digital-skjermen" med tanke på hvordan dette utstyret vanligvis ser ut. Digital-skjermen er et teknisk verktøy, en dataskjerm som åpner for nye løsninger for fremføring ved institusjoner som kan være en lukket verden for enkelte målgrupper. Denne digitalskjermen har imidlertid også begrensninger ved at den framstår som både innelukket og kaotisk å google på. Å se inn i en skjerm og slik bli oppslukt av fortiden som en fortidsnerd, er ikke det samme som å ta og føle på en gjenstand som er en fortidslevning; det vi gjerne kaller "the real thing". Det er imidlertid denne autentiske ting-verden av materiell kultur som er grunnlaget for museenes historiefremføring.

I arkeologi foregår det fjernundervisning på nettet. Siden 2001 har det for eksempel vært mulig for grunnskolen å bruke et nettsted om vestnorsk arkeologi som

Fig. 2. Gjenstander i glassmagasin. Fra utstillingene i studiesamlingen, Museoteket, ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 2. Museum objects in glass cases exhibited in the study collection, the Museotek, at the Museum of Archaeology, University of Stavanger.

Photo: Terje Tveit, Museum of Archaeology, University of Stavanger.

er kalt "Gamle Naboar" (jf. www.gamlenaboar.uib.no/). Elever som har deltatt i og gått opp til eksamen på grunnlag av fjernundervisning i arkeologi, kan muntlig gi uttrykk for at digitalisering ikke kan erstatte tilegningen av historieforståelse gjennom førstehåndskjennskap til de historiske kildene. I utgangspunktet bør vi regne med at den fjerne fortiden er vanskelig tilgjengelig. Tidsdimensjonen er vid, og forståelsen av tidsflyten for hva som følger etter hverandre og er kalt steinalder, bronsealder, jernalder og middelalder i forhold til nyere tid, kan lett bli blandet sammen. I museumsutstillinger er gjenstandene tredimensjonale, og de er gjerne ordnet og satt inn i sammenhenger utfra definerte og gjennomtenkte systemer i tid og rom som systematisk/typologisk, estetisk, og miljømessig/økologisk (Sørby 1985:40–42). I montrene er det oppslag som angir tematiske kontekster og merkelapper med tekster som beskriver hva gjenstandene er, og utenom kan det foreligge kataloger, hefter eller faktablad som utdyper tekstene.

Dette er et hva vi kaller den museale utstillingsorden som hjelper oss å skille tidsperioder fra hverandre, og å samle det som er felles, og som danner grunnlaget for å forstå små og store kulturhistoriske sammenhenger i tid, rom og struktur. Museumsgjenstanden er både en fortidslevning og et hjelpemiddel til å skape assosiasjoner som gir form og innhold til fortidsforståelse (fig. 1). Virtuelle reiser som for eksempel såkalte fortidsreiser er ikke mulig uten at vi har noen bilder på netthinnen som hjelper oss til å forstå hva fortidslevningene er, slik at vi kan forme våre egne bilder av fortidens materielle kultur. Mens tilegning av inntrykk kan bli bearbejdet gjennom fantasi og drømmer (Bøe 2002), hjelper de fysiske museumssamlingene oss med å utvikle historiebevissthet som kan dyktiggjøre oss som historiefortolkere. En viktig spørsmål er derfor hva slags virtuelle verksteder museene er for publikum.

I følge museumsutredningen "Museum. Mangfold, minne, møtestad" (NOU 1996:7) og Stortingsmeldingene om museer og universitetsmuseene, St. meld. nr.

Fig. 3. Utsnitt av den vekslende utstillingen, "Solens reise", ved Arkeologisk museum i Stavanger i 2008.

Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 3. Part of the temporary exhibition «The Journey of the Sun», at the Museum of Archaeology in 2008.

Photo: Terje Tveit, Museum of Archaeology, University of Stavanger.

22 (1999–2000) (jf. St. meld. 2000) og St. meld. nr. 15 (2007–2008) (jf. St. meld. 2008) er digitalisering et viktig felt for samordningsarbeid. Det er et strategisk hjelpemiddel for å bedre informasjonskvalitet og tilgang til informasjon og kunnskap, og for å fremme utvikling av felles datasystemer med samordning av databaser og datanettverk slik at museene kan spille en aktiv rolle som bidragsyter i informasjonssamfunnet. Museene har klart oppfattet digitalisering som et nødvendig verktøy. Tilpasset museale forhold utvider dette museenes muligheter til å utvikle nye standarder slik at den museale orden blir mer sofistikert og oppdatert i samsvar med samfunnets teknologiske utvikling. Ved museene er for eksempel dokumentasjonen i arkivene tilrettelagt med databaser for tekst, bilder og gjenstander, og samlinger er søkbare over Internett for å øke brukervennligheten.

I denne sammenhengen er det viktig å være klar over hva som er museenes utgangspunkt og hva som er spesialistenes ståsted som produsenter og formidlere av historiekunnskap. Ved museene blir det produsert

kunnskap om fortiden på grunnlag av kildemateriale som forskerne selv eller andre har samlet inn. Formidling av kunnskapen om kildematerialet bygger på både tolkninger og fortolkninger.

Med tolkning mener vi det som foregår når et forskningssubjekt (arkeolog, etnolog, historiker, meteorolog, geolog, vegetasjonshistoriker, botaniker, osv.) foretar en førstehånds utvelgelse av forskningsobjekter (data) i forbindelse med innsamling av et historisk kildemateriale, som for eksempel hva en arkeolog gjør ved en arkeologisk undersøkelse. Med fortolkning mener vi en annenhånds utvelgelse av data som forekommer når forskerens tolkninger blir forklart videre av et formidlingssubjekt (pedagog, guide eller omviser, osv.) i forbindelse med undervisning. Fortolkning skjer også når forskere formidler videre andre forskeres tolkninger. Formidling betyr her en overføring av kunnskap og holdninger som er basert på historiesyn og innlært gjennom faglig utdanning og disiplinering. Dagens formidlere ved museene har mye kunnskap om og erfaring i formidling av historie, men hvordan framstår

Fig. 4. Utsnitt av modell av den rekonstruerte landsbyen "Landa" i tiden for folkevandringstid (400–550 e.Kr.), Forsandmoen, Forsand kommune, Rogaland. Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 4. Part of the model which reconstructs «Landa» village at Forsandmoen, Forsand, Rogaland, Norway, in the Migration Period (AD 400–550). Photo: Terje Tveit, Museum of Archaeology, University of Stavanger.

dette for mottakerne når museenes kunnskapsoverføring er digitalisert?

Digital-skjermen er en teknisk avansert oppfinnelse som for alvor har ført det moderne samfunnet over i det som er kalt en radikal overgang til det senmoderne samfunnet, et nytt og forstyrrende erfaringsunivers i det industrialiserte Vesten (Giddens 1990:52–53). Digital-skjermen er en del av den såkalte supermoderniteten der det er for mye av tid, rom og ego (Augé 1995). I motsetning til stedene der vi bor, er museer på linje med flyplasser og fornøylesparker såkalte ikke-steder som vi kan passere gjennom eller gå innom på vei til og fra våre hverdagslige gjøremål (Lillehammer 1999, 2004, 2005a, Augé 1995).

Når det blir installert digitaliserte nettverk til formidlingsbruk, forsterker dette virkningen av museene som supermoderne ikke-steder der historieformidlingen er utfordret på en ny og kraftfull måte. I det digitaliserte nettverket er det fri tilgang på informasjon for hver og en som er interessert og har evner og vilje til å bruke det ut fra egen forståelse. Med andre ord kan

elever i fysisk forstand velge å holde museer på lang avstand. De kan isteden nærme seg oppgaven med å forstå historien ved hjelp av fjernundervisningens historiefortolkning, eller de kan gå inn i samtaler med andre surfere om historie på nettet. Elevenes møter med museer er kanskje flyktige og tilfeldige, og museumsutstillinger er i beste fall ventesteder på veien til eksamensbordet, men er de studiesteder?

Museer som studiested

Ved museer blir det produsert ny kunnskap som innebærer muligheter for brytninger mellom eldre og nyere historieoppfatninger. Utviklingen av samfunnets fortidsforståelse er en kontinuerlig prosess av oppdatering, justering og endring av tidligere kunnskap om fortiden. Museumsformidlingens dynamiske vekselvirkning mellom små og store fortellinger er del av den post-moderne følelsen i tiden (Vestheim 1994:101–106). I museumsformidlingen er de store og små fortellingene presentert gjennom ulike medier som vil ha varierende virkning på publikum. Spørsmålet om museer

Fig. 5. Glimt av en annen verden. "Fortidsliv", bak glassveggen i en modellmonter. Modeller er skjøre og trenger et særlig utstillingsmiljø, men dette skaper avstand for tilskueren. Foto: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 5. Looking into a different world. «Ancient life» exhibited in a model behind the frame of a glass panel. Models are vulnerable and require a suitable environment, but this distances the public from the objects in the museum exhibition. Photo: Museum of Archaeology, University of Stavanger.

som studiested rommer likevel tankekors som viser at dagens institusjoner stadig står foran nye veiskiller. I møtet med objekter som skaper gjenkjennelse og objekter vi mangler nøkler til å forstå, trengs det pedagogisk kapasitet til tilretteleggelse og fortolkning. I hvilken grad kommer faglig tvil og diskusjon i fagmiljøene til syne i det ferdige produktet; det vil si i museenes utstillinger?

Ved dagens Arkeologisk museum (AM) er det studiesamlingen *Museoteket* med publikums magasin og arkiv mv. (Lillehammer 1991, 1992) som representerer den store fortellingen (fig. 2) og de vekslende utstillingene som inneholder de små fortellingene (fig. 3) (Lillehammer & Thomsen 1991a, Lundström & Adolfsson 1993, Foldøy 1995, Lillehammer 1999). I Museoteket er det muligheter for å la små fortellinger utfordre den store fortellingen, men dette kan bare skje når de små fortellingene blir flyttet vekk fra den store fortellingen, eller når det i de vekslende utstillingene blir framført kritikk av den store fortellingen. Siden AM er et tverrfaglig museum som representerer en rekke vitenskapsfag og har internasjonale kontakter, foreligger det et stort potensial for små historier som kan virke som tillegg til og utfordre den store historien (jf. Lillehammer & Thomsen 1991b, Foldøy & Lundström 1995, Lundström & Adolfsson 1995, Pedersen 1997, Larsen 1999, Pedersen & Kristoffersen 2002, Bang-Andersen 2003, Pedersen 2006, Løken & Myhre 2008, Kristoffersen & Oma 2008). Ved AM er det laget digitaliserte

programmer som er spesielt tilrettelagt for publikum som virtuelle internettutstillinger. På AM's nettside for utstillinger forekommer det flere eksempler på slike små fortellinger:

NETTUTSTILLINGER VED ARKEOLOGISK MUSEUM

- **"Kroppen som lerret"**
(<http://museumsnett.no/kroppskunst/>)
- **"Skjulte skatter. Funn fra Rogaland i andre museer"**
(<http://museumsnett.no/rogalandsfunn/>)
- **"Gausel-utgravningene 1997-2000"**
(<http://www.gausel.no/>)
- **"Steinalderen"** (<http://steinalder/flashsite.htm>)

Ved museene foregår det altså formuleringer og reformuleringer av den store fortellingen ved hjelp av små fortellinger på samme tid. Likevel er det ikke sikkert at dette fører til endring av de seige kunnskapsstrukturene som skygger for å la nye tanker om fortidsforståelse slippe til i utstillingene (Lillehammer 1999). Museenes bruk av digitalisert verktøy viser at formidlingsprosene ikke lenger er en intern samtale i og mellom museer.

Digital-skjermen er et strømlinjeformet hjelpemiddel som gjør det mulig å gå til angrep på museenes normative samtale gjennom presentasjon av små historier. På nettet sitter det surfere som har anledning til å utvikle fortidsforståelse på egne premisser, bryte med den normative historieforståelsen og lage egne historier på grunnlag av museenes nettsider. Derfor er det et vesentlig spørsmål om hvordan museene forholder seg til små historier, og om det er gitt anledning til at historiene får komme til syne og bli brukt *aktivt* som virkemidler i museenes historieformidling. Dersom museene er lite bevisste på bruken av de små historiene, kan det digitaliserte verktøyet føre til ubehagelige overraskelser om misbruk av historien som ingen aner rekkevidden av.

Dersom museene fortrinnsvis konsentrerer formidlingen om den normative forståelsen og utelukkende føyer tilleggskunnskap til den store fortellingen, står historieformidlingen i fare for reproduksjon, og for å ende som lapping av drøvtyggete rester på gamle skosåler. I museenes historieformidling trengs det stadig ny tilførsel av kunnskap som kan stimulere historiefortolkere til å drøfte og tenke nyskapende om fortiden. Produsenter av fortidskunnskap bør være kritiske til egen historiebevissthet og historiefortolkning, og til

en erkjennelse av at de også driver med mytedannelse. Ved kritikklos reproduksjon av den normative historien uten utprøving av nye fortolkninger risikerer historiefortolkerne å sementere myter om fortiden og gjengi falske bilder av fortidens hendelser som om de skulle være den naturlige orden (Olsen 1993:49–52). Hvordan kan museene avhjelpe farene for mytedannelse ved introduksjon av nye kommunikasjonsmidler, og er hjelpemidlene falsk vidundermedisin?

Ut fra dagens historieforståelse vet vi at historiske hendelser ikke blir repetert, kopiert og reproduisert i en uavlatelig, uavbrutt og retningsbestemt strøm. Av og til skjer det forunderlige at noe overskrides, for eksempel i form av en revolusjonerende teknisk oppfinnelse som fører til forvandling og samfunnsendring med konsekvenser for både natur og kultur. Et karakteristisk trekk ved IKT som medium er at dagens åpnere tilgang til informasjon utfordrer museene til bevissthet om hvor grensene går for hva som skal være fritt og hva som skal ha begrenset tilgang i forhold til allmennheten. Det etiske så vel som det pedagogiske ansvaret museene har for å formidle hvordan fortidskunnskap blir til, hvilke konsekvenser dette får, og hvordan fortidskunnskap blir transformert og endret, er en av museenes største utfordringer i møte med publikum. Vi skal utdype dette nærmere ved å se på hva museene bør være og hvordan de fungerer som historiefortolkere.

Museer som historiefortolkere

I "Museum. Mangfold, minne, møtestad" (NOU 1996) og Stortingsmeldingene om museer (St. meld. 2000) og universitetsmuseene (St.meld. 2008) er det lagt vekt på verdiene ved å formidle kunnskap for fellesskapet. I Stortingsmelding nr. 15 (2007–2008) "Tingenes tale. Universitetsmuseene" (St. meld. 2008) er det fremmet forslag om digitalisering av samlingene og prioritering av digital og nettbasert formidling – etableringen av et nasjonalt digitalisert universitetsmuseum (St. meld. 2008:35).

Dette er en stadfesting av at fortiden som fenomen er en del av samtiden, og at denne tidsforståelsen er å finne i den offentlige forvaltningen av samfunnets bevissthet om fortiden. Dermed kan vi verken se vekk eller løpe fra at en grunnleggende forutsetning for det filosofiske spørsmål om hva det vil si å være menneske i forhold til natur og kultur er en kjensgjerning som er historisk betinget. Museer er definert som offentlige steder som skal være tilgjengelige og samfunnsnytti-

ge. De skal tjene og utvikle samfunnet ved å ordne tilværelsens kjensgjerninger og gjøre fakta forståelig for publikum, og de skal samle, forske, bevare og formidle kunnskap og gi opplevelse for den enkelte og fellesskapet. Museer er fellesskapets møtesteder der både "det som er sant" og "det som er viktig" om fortiden blir legitimert for allmennheten.

Museenes rolle i samfunnet blir imidlertid redusert dersom de utelukkende skal begrense seg til å være steder der publikum er på leting etter "noe sant" om og fra fortiden. Siden historiesyn og fortidsmyter kan oppstå og bli reproduisert ved museene (Olsen 1993), er det viktig at museene også er en del av samfunnets kritiske røster og utøver samfunnskritikk. *Museene kan bidra til omforming av samfunnet*. En konsekvens av forarbeidene til og iverksettingen av museumsreformen i 2000 (jf. NOU 1996, St. meld. 2000, St. meld. 2003) er at i museumspolitikken er museenes samfunnsrolle, brukerperspektiv og selvstendige handlingsrom som kulturinstitusjoner trukket fram og vektlagt som såkalte dialoginstitusjoner (St. prp. 2009). Det vil si at museene skal være aktive og aktuelle arenaer for kunnskap og opplevelse og føre samtaler og holde dem i gang i samfunnet. Derfor er det viktig at museene i dialog med publikumsgrupper som elever undersøker og stiller spørsmål ved historietradisjoner, konvensjoner og myter.

I følge offentlige utredninger omfatter museenes målsetning altså begreper som kunnskap, opplevelse og bruk som midler til å oppnå historiebevissthet i allmennheten (NOU 1996, St. meld. 2000, NOU 2002, St. meld. 2002, St. meld. 2003, St. meld. 2008). Disse kulturpolitiske signalene er presisering av og påminnelse om at forståelse er en kunnskapsbasert innsikt vi oppnår gjennom innlevelse i og bruk av den verden som er utenfor for oss selv som subjekter. Vår forståelse blir til gjennom både "de andre" (mennesker) eller "det andre" (omgivelsene)" (Lillehammer 2004:104–105). Kunnskap er verdier som vi enten eier eller ikke eier. Kunnskap er kvaliteter som vi har eller får, og som leder videre til utvidet eller ny forståelse (Furberg 1981). Vi mottar kunnskap med hele kroppen gjennom våre sanser, og der blir den lagret som del av vår kroppserfaring. I tråd med tanken om kroppen som levd erfaring kan vi formulere dette til en situert kunnskap (Moi 1998, Beauvoir 1994, Merleau-Ponty 1994), og populært og forenklet si at "*kunnskapen sitter i kroppen!*". Vår forståelse sitter ikke bare i hodet. Når vi for eksempel forstår

historie og tilegner oss historieforståelse, gjør vi det gjennom alle våre sanser. Vi tilegner oss og forstår historie med hele kroppen, dvs. i praksis gjennom innlevelse og bruk. Vår egen kropp er full av levde historier som for en hver gir grunnlag for en nær og kort historieforståelse.

Ved museene framtrer formidling av den fjerne fortiden gjennom budskap som er pakket inn på ulike måter. Kunnskapsformidlingen legger vekt på en pedagogisk framstilling der nærheten til fortiden blir dyrket ved praktisk håndtering av fysiske, visuelle, konkrete, taktile, autentiske grep. Ved arkeologiske museer er dette ønsket om nærhet til fortiden en pedagogisk utfordring, men er det også et pedagogisk nærhetsideal som tilstrebes så langt som det er mulig? Et sentralt spørsmål som kan reises, er problemet om **tilgjengelighet** til de historiske kildene (Lillehammer 2004, 2005b). For det første er det stor avstand i tid mellom den gang hendelsen som skapte gjenstanden skjedde og dagens elever. For det andre, selv om det autentiske ligger der framfor elevenes øyne, er gjenstandene ikke til å ta på. Den arkeologiske gjenstanden er skjør og krever et særlig miljø for bevaring (Lillehammer 1995:53). Glasset i monteringen skiller publikum fra objektet, skaper avstand til og begrenser opplevelsen av det autentiske ved gjenstanden (fig. 1). Det er laget rekonstruksjoner av fortidsmiljøer i form av små modeller som for eksempel folkevandringstidslandsbyen "Landa" (fig. 4), men selv modeller kan ligge beskyttet innenfor glassvegger (fig. 5). Ved AM er barn en viktig målgruppe, og som pedagogisk hjelpemiddel er originale gjenstander i montrene erstattet med kopier som elevene kan prøve ut (fig. 6). Eksempler på miljøskaping i stort format er rekonstruksjoner som "Jern-

Fig. 6. Barnets vei til utvikling av historiebevissthet: å tenne ild ved å bruke kopi av forhistorisk gjenstand som hjelpemiddel. Foto: Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.

Fig. 6. A child's road along the path of gaining historical knowledge about the past: learning how to strike a light by using copies of prehistoric objects. Photo: Museum of Archaeology, University of Stavanger.

aldergården" (fig. 7), men er dette tilstrekkelige hjelpemidler til å skape nærhet til fortiden?

Den utfordrende veien til de andre fortellingene

Museer er offentlige steder der ansvar og respekt for "de andres" historier bør være en etisk målestokk (Levinas 1996) som gir fortrinn til flerkulturelle og mangfoldige perspektiver i historiefremstillingen. Samlet sett henviser begreper som kunnskap, opplevelse og bruk til hvordan historiebevissthet blir til og kan utvikles,

og hvordan vi har eller får historieforståelse som er vår egen i forhold til historieforståelse som er felles for flere eller for alle (Lillehammer 1995). På den ene siden eier vi kunnskap som gjør oss til besittere av historieforståelse. På den annen side vil vi eie kunnskap om det som historisk sett er utenfor oss i tid og rom, og dette gjør oss til erobrere av andres historier (Lillehammer 2004:104). Museer som del av kulturminnevernet er gjenstandssamlinger som kan være fattige på andre kulturperspektiver som ikke inngår i den normative historien (jf. Lillehammer 1995:55). De kan bli brukt som instrument til å kolonisere, fremmedgjøre eller undertrykke andres historier (jf. Lillehammer 2004:104,25).

Med andre ord er museer også møtesteder der den store fortellingen får råde grunnen, og de er – for å bruke et begrep hentet fra filosofi – full av *immanens*. I utgangspunktet vil det si at mennesket kan få kunnskap utelukkende gjennom det som ligger innenfor bevissheten og erfaringens grenser (jf. <http://sv.wikipedia.org/wiki/immanens>). Med immanens mener vi i denne sammenhengen at det finnes iboende egenskaper i museenes vesen, tradisjonsrike museumskulturer som ikke har årsak i noe utenfor som påvirker det og kan føre til endringer, og som har innflytelse på de menneskene som arbeider der. Ved museene må museumsarbeiderne følge faglige kvalitets- og sikringshensyn, og arbeidsoppgavene må bli løst ved å følge faste regler og rutiner. Museene har pedagogiske verktøy som utstillinger, omvisninger, foredrag, aktivitetsdager, osv. I museene er det en iboende treghet av seige strukturer som kan motvirke behovet for å kunne overskride kulturelle grenser og konvensjoner slik som historiske sedvaner og historiesyn som er nedarvet. Fagfolks trang til og behov for å forstå fortiden og innordne kildene i en museal utstillingsorden, medvirker til å temme oppfatninger av fortiden.

Museer har kulturelle terskler som må overskrides for den som er ukjent med denne typen samfunnsinstitusjon. De fem arkeologiske museene har 300 000 besøkere årlig, et besøkstall som det er påpekt er for dårlig (St. meld. 2008). I midten av 1990-årene gikk ca. 50 % av den norske befolkningen på museum (NOU 1996:104, fig. 8.7). De som ikke gikk på museum var ufaglærte arbeidere, gardbrukere og fiskere og pensjonister, og 36% hadde ingen spesiell grunn (NOU 1996:104, fig. 8.8.). Dette viser at i formidlingen står museene overfor store utfordringer med et publikum som ikke er interessert

i museenes kulturtilbud. De framtrer som ubevegelige og uberørt av museenes budskap. De er "så gu' sin egen", som det sies på dansk. Immanente hviler også de i sin egen forståelsesverden, og retter blikket mot og setter fokus på det som angår dem. For å kunne føre kritiske samtaler som er forståelige i forhold til andres egenhet, bør museene arbeide for å overskride sin egen egenhet i forhold til andres egenheter, men hvordan kan vi overkomme dette?

I museumsformidling, som i all annen kunnskaps-overføring, dreier det seg om kommunikasjon mellom to parter, den som fortolker og de som er målgruppen for formidlingen. Vi kan kalle fortolkeren for senderen og elevene for mottakere, og møtestedet mellom dem er det historiske budskapet som museene formidler. Men hvem er budskapene for – eliten (Ashworth 1994:18)? Mens vi kan forutsette at senderen har historiebevissthet, er det ikke sikkert at elevene som mottakere har det. Kanskje de avviser at historie er interessant, eller slik ei gammel gardkone på Jæren uttrykte det (Lillehammer 2004:64):

*"Fortid er fortid
og nåtid er nåtid
Å grave i fortida er latterlig
Det er latterlig!"*

Med andre ord er det ikke sikkert at historie er møtestedet mellom senderen og mottakeren. Det dreier seg for det første om interesse for fortiden. Interesse betyr på latin "å være mellom", og et viktig spørsmål er derfor hva det er som står mellom senderen og mottakeren. Kan det være Internett, dataspill, svømming og fotball, eller kanskje det er sterke opplevelser om krig og forfølgelse som urolighetene i Midt-Østen eller andre steder i verden? For det andre står vi overfor det problemet som handler om å mestre moderniteten med å tenke med historien og mestre moderniteten ved å tenke uten historien (Schorske 1998:5). Å tenke med og uten historien er ikke nødvendigvis motsetninger, men de kan være faser som følger etter hverandre i den samme anstrengelsen med gi form og mening til jordas og menneskets historie i en global tidsalder. Museer er produkt av opplysningstiden på 1700-tallet og folkeopplysningen på 1800-tallet. De er del av realiseringen av det moderne som prosjekt der opplysning av allmennheten er målsetningen (Vestheim 1994). Målgrupper som tenker med eller uten historien er derfor

vesentlige når det blir spørsmål om historiebevissthet og historiefremføring. De kan være mer opptatt av den korte og nære historien framfor den lange og fjerne historien (Lillehammer 2004, 2007). La oss derfor se litt nærmere på fortolkningen av historien om den fjerne fortiden.

Å fortolke historien om den fjerne fortiden

Et museum er et fysisk sted der historiefremføring vanligvis foregår i form av omvisninger, foredrag og forelesninger, men det er også et sted for utforskning av fortiden i form av praktisk arbeid i utstillinger, samlinger, laboratorier og arkiver. Museene har samlinger av historiske kildemateriale i form av gjenstander og dokumentasjon som er resultat av tilfeldige funn eller som er innsamlet på grunnlag av fortidskunnskap som forskerne har tilegnet seg. I tillegg til museenes samlinger av historisk kildemateriale forekommer det spor etter fortidige menneskers liv som er bevart i landskapet. Dette er levninger som mennesker har etterlatt seg i kulturlandskapet. Å utvikle landskapsforståelse (Lillehammer 2004, 2005a,b, 2007) består i å kunne tilegne seg kunnskap som gjør det mulig å avlese fortidssporene i det historiske landskapet. For å kunne utdype denne landskapsforståelsen er det viktig å tilegne seg flersidig kunnskap om koplingene mellom gjenstandene i museumssamlingene og fortidssporene i landskapet (jf. Museoteket).

Alle menneskeskapte spor i landskapet og gjenstander som er eldre enn 1537 e.Kr., stående byggverk fra før 1650 e.Kr., samiske kulturminner og skip under vann eldre enn 100 år er vernet mot ødeleggelse i motsetning til de som er yngre og har et svakere vern i det norske lovverket (jf. http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Om_Riksantikvaren/Vernestrategi/). Vi kaller gjenstandene i museer eller i privat eie for løse kulturminner og sporene i landskapet for faste kulturminner og kulturmiljøer. Det sterke vernet av landets eldste arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer betyr at historien om den fjerne fortiden er viktige verdier for Norge som nasjon. Samlet er de minner om en fortid som var forskjellig for eksempel teknologisk fra vår egen. Men slike minner har også egenskaper som viser at fortidsmenneskene hadde behov som er felles med oss for å overleve og skape levedyktige samfunn. De var for eksempel nødt til å utvikle ulike beskyttelsesstrategier mot skiftende klimatiske utfordringer (Lillehammer & Thomsen 1991b, Pedersen 1997, Nitter 2003, 2004,

2005, 2009). Hvordan kan vi fortolke slike spor etter denne fjerne fortiden?

Ovenfor har vi omtalt gjenstandene i museene som både autentiske ("the real thing") og løse kulturminner. Vi skal nå utdype nærmere hva dette autentiske ved de løse kulturminnene er. Det autentiske har sammenheng med begrepet autenticitet som betyr ekthet eller opprinnelighet, og er det motsatte av en kopi, rekonstruksjon eller forfalskning. I kulturminnevernet brukes begrepet i tilknytning til verneverdier ved kulturminner og kulturmiljøer, kulturarv og verdensarv, og det er knyttet til et objekts originalitet (jf. [http://no.wikipedia.org/wiki/Autenticitet_\(kulturminnevern\)](http://no.wikipedia.org/wiki/Autenticitet_(kulturminnevern))). Dersom vi som fortolkere ønsker å utvikle historiebevissthet og historieforståelse om de autentiske gjenstandene i museene, og å motta og oppnå kunnskap om det vi er interessert i ved dem, må vi rette oppmerksomheten mot omgivelser som var ulike vår egen i tid og rom.

For den historieinteresserte vil det si å forholde seg til materielle fortidslevninger etter mennesker som for lengst er døde og levde under annerledes livsvilkår enn i vår egen tid. De kan derfor virke fjerne, fremmede og motsetningsfulle i forhold til vårt eget historiske ståsted.

I tillegg er de fysiske levningene løse brokker fra andres livsverden. Det betyr at det er og vil alltid være kunnskapshull og svakheter ved fagfolks historieforståelse som gir grunnlag for diskusjoner om historiefortolkninger. Den fjerne fortiden er likevel ikke uten tegn på kommunikasjon, for eksempel utviklet menneskene tidlig tegnspråk i form av ornamentikk og helleristningsbilder (Lillehammer 2006a). Selv om forhistorien er perforert av kunnskapshull som alltid vil være der, betyr det ikke at fagfolk eller elever ikke kan stille spørsmål.

Teori- og metodeutvikling i historievitenskapene er knyttet til problematisering av slutninger på grunnlag av tolkning og fortolkning av de historiske kildene. Fortellingene om fortiden blir til på grunnlag av utvelgelse og samordning av materielle levninger som skiller både det menneskelige (kultur) fra natur og mellom det materielle i kulturen. Språket som fagfolk bruker i vitenskapelige og populærvitenskapelige tekster er med til å danne flerfoldige filtre mellom fortidssporene og leseren (Lillehammer 2006b). I det omtalte verket om jernalderen i Norge (Solberg 2000) finner vi flere overskrifter som ender med spørsmålstegn. I arkeologien

Fig. 7. På besøk for å spinne tråd med hånden. Fra et av gardsinteriørene i den rekonstruerte "Jernaldergården", Ullandhaug, Stavanger kommune, Rogaland. Gården var i bruk i eldre jernalder mellom [350–550 e.Kr.]. Foto: Terje Tveit, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
 Fig. 7. Learning how to use a spinning whorl. A visit to the reconstructed Iron Age Farm at Ullandhaug, Stavanger, Rogaland, Norway. The farm dates from the Early Iron Age (AD 350–550). Photo: Terje Tveit, Museum of Archaeology, University of Stavanger.

forekommer sannhetsutsagn om vitenskapelige fakta først og fremst på nivåer som har størst nærhet til kildene slik som spørsmål om materiale og funksjon, for eksempel om en stein er av flint, og om den er en øks = gjenstanden er en steinøks av flint. Når det blir dannet mer kompliserte konstruksjoner om historiske samfunnsprosesser og endringer som medfører abstrahering fra gjenstandene slik at forskerne fjerner seg fra primærkildene, må forskerne ty til sannsynliggjøring gjennom møysommelig oppbygd argumentasjon. Dette skjer ved sammenlikning og bruk av andre fakta (historiske og/eller tverrfaglige) fra andre kultur- og naturvitenskaper.

I museumsutstillinger er det liten plass for slike vitenskapelige pro- et contra-føringer. Elever som kommer til museet for å få kunnskap og tilegne seg opplevelser om fortiden, får en presentasjon av vitenskapelige fakta gjennom popularisering. Dette er en forenkling av fakta til fiksjoner for opplevelsens skyld, der målet er å gi

forklaringer om det autentiske ved for eksempel bruk av kopier, modeller og diaramaer. Vi er nå kommet til en av de mest utfordrende arenaene i formidlingen av historiebevissthet. For spørsmålet er hvem det er som identifiserer det autentiske ved gjenstandene. For å få hjelp til å bli ristet ut av våre egenheter i forståelsen av fortiden, skal vi ta for oss en radikal betydningsteori om sporet (Levinas 1996:73–77).

Vårt problem er at det autentiske ved gjenstandene forstyrrer den museale orden vi tilstreber fordi historiske budskap om fortiden handler om en fortid som er absolutt omme. Selv om vi står der med en gjenstand fra forhistorien i hånden og sier, se dette er det autentiske som fortidsmennesket har laget, er dette også det nærmeste vi kan komme fortiden. Vi er ikke i fortiden, men står der med fortiden bokstavelig talt i hendene i en nåtid og prøver som en slags skriftkyndig å tyde hvordan gjenstanden trer fram eller hva den skjuler av betydning om det som en gang var. Men siden forti-

den er over, er også den opprinnelige hensikten med gjenstanden ikke lenger i omløp. Den er ikke lenger *tilgjengelig* fordi den er gått til grunne og er tapt for alltid sammen med mennesket som skapte gjenstanden. Med andre ord er det utelukkende det som er etterlatt oss etter fortidsmenneskets verk som kan framtre for våre øyne og opplyse oss i dag.

Siden det ikke er sammenfall i tid mellom det som var og det som er, er det vi som må søke å bli opplyste. Det kan vi forsøke ved å overskride oppfatninger av den nåtidige verden vi lever i, og prøve å forstå den betydningskraften som ligger i at gjenstanden ble til en gang i fortiden (dvs. hendelsen med å lage gjenstanden) (Aarnes 1996:165, Levinas 1996:76). Men siden den opprinnelige hensikten heller ikke lenger er tilgjengelig, er fortolkeren henvist til en uendelig tydning (Nordenborg Myhre 1999:63). Et slikt teoretisk utgangspunkt er i seg selv problematisk i møte med den enkeltes mulighet og evne til å identifisere seg med fortidslevninger. Erkjennelsen av hva sporene etter fortiden er og betyr, kan virke kaotisk og uforståelig å begripe. Å kunne identifisere seg med noe eller noen, betyr at det stemmer med vår egen oppfatning slik at vi gjenkjenner dette som det samme som oss selv eller som det vi visste fra før. Siden intensjonen ved fortidslevningene ikke lenger er tilgjengelig og har tapt sin opprinnelige betydningskraft, står vi overfor et forståelsesproblem (Lillehammer 2004). Vi står i fare for ikke forstå, og vi kan komme til å redusere den fortidige verden til å bli lik vår egen (jf. Nordenborg Myhre 1999:66).

Med andre ord er risikoen stor for at vi dresserer elevene til å tilegne seg fortidsforståelse etter våre egne oppfatninger. Det er vår forståelse av fortiden vi føyer til og gjengir i fortellingene om fortiden, og ikke fortidsmenneskets forståelse av sin egen tid. Det er vi som forteller historiene. Vi velger ut det autentiske, kaller det kulturarv, og avgjør hva som har autentisitet eller ikke. Istedenfor et begrenset utgangspunkt for historiefortolkeren er imidlertid dette også et ståsted med uendelige muligheter. Det setter fokus på elevenes forutsetninger for å kunne identifisere seg med levningene fra den fjerne fortiden. Dersom vi omdefinierer fortidslevningene til en ressurs for utvikling av historiebevissthet, kan elevene som forbrukere av museenes formidlingstilbud medvirke til å åpne for flere og nye veier til fortiden. På den måten åpner vi for dialog med samfunnet. Vi går inn i det ukjente, realiserer våre intensjoner som dialoginstitusjon (St. prp. nr. 2009) i

”Det opne museum” (AmS 2008), og utfordrer museenes evne til å justere og endre kurs i rollen som historiefortolkere.

Konklusjon

IKT er et digitalisert verktøy som gir muligheter for å gjøre historien mer tilgjengelig. Det er et hjelpemiddel som gir større frihet til historiefortolkning blant brukerne gjennom nær- og fjernundervisning enn tidligere. Nettbøker som den om jernalderen i Norge (Solberg 2000) inneholder bilder av og tekster om arkeologiske gjenstander og funn etter historiske hendelser i den fjerne fortiden. Selv når vi lager virtuelle fortidsreiser og rekonstruerer landskap, steder og menneskers liv der hendelser har foregått, er bruken av fakta om fortiden i overføringen av kunnskap til brukerne avhengig av spesialistenes innstilling til utvelgelse og sammenstilling av de historiske kildene.

Fagfolks tolkninger av de historiske kildene inneholder både bevis for og søk etter nye svar på fortidens gåter. Denne utforskende innstillingen til historien i sin alminnelighet og til de ukjente historiene i særdeleshet bør anvendes aktivt i museenes historieformidling. Analysen har fått fram at det i enhver elev er en potensiell historiefortolker og en bidragsyter til dialogen om fortiden. Sett i forhold til mottakernes forutsetninger og historiebevissthet blir dette kanskje andre budskap og ordninger av fakta om fortiden enn spesialistene tar i bruk.

Dagens elever har flerkulturell bakgrunn, og de er representanter for den nye tid som skal komme. De er et potensial for det nye i et hvert samfunn (Lillehammer 2000:19). De er morgendagens og framtidens historiefortolkere som vil tyde avtrykkene som fortidmenneskene har satt etter seg på andre måter enn tidligere, og stille spørsmål ved hevdvunne sannheter. Med det nye digitaliserte verktøyet foreligger det flere muligheter til å kunne bryte ned terskler mellom museer, spesialister og elever enn tidligere.

IKT som pedagogisk hjelpemiddel utfordrer museenes autoriserte rolle i historieformidlingen, og dette omfatter særlig fire hovedområder:

- nærheten til fortidslevningene
- dialogen om fortiden
- utvelgelsen og sammenstillingen av data til kunnskapsoverføring
- innpakningen av det historiske budskapet om fortiden

Det er på disse fire områdene at museene spiller en sentral rolle i utvikling av historiebevissthet. Siden tilgjengeligheten til fortidslevningene er den største utfordringen i overføring av kunnskap, blir mottakerens forutsetninger for å kunne forstå historien særlig viktig. Dette bør virke stimulerende på museenes store fortellinger om fortiden. Vi bør stille spørsmål om det er kulturell resonans mellom sender og mottaker, og om det foreligger gjenklang i hverandres livsverden slik at det oppstår kommunikasjon mellom fortolkere og elever. De elever som av ulike grunner tenker med historien, har klangbunner i seg som gjør kommunikasjon mulig. Elever som tenker uten historien, er lite historiebevisste og har blikkene fokusert et annet sted enn i den fjerne fortiden. Hvor dette stedet er, er avhengig av elevenes kulturelle forutsetninger og interesser. For halvparten er det mest sannsynligvis ikke museene, men det er mulig at det er så enkelt som de nære ting. Vi kan peke på at elevene selv blir til historie ved å leve sine egne liv. La oss begynne der.

* Artikkelen er tidligere publisert på et nettsted for historiedidaktikk ved Høgskolen i Stavanger i 2000, <http://www.his.no/historiedidaktikk/Dox/Lillehammer01.doc>. Nettstedet er nå stengt og nedlagt. Referanser og illustrasjoner er revidert i 2008–2009. Det er foretatt tilføyelser av senere publiserte artikler, offentlige utredninger om museer og digitalisering, offentlige lover, digitaliserte nettsteder mv.

Referanser

- AmS 2008: *Arkeologisk museum i Stavanger – det åpne museum. Strategisk plan 2008 – 2011*. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Ashworth, G. J. 1994: From history to heritage – from heritage to identity. In search of concepts and models. I Ashworth, G. J & Lankham, P. J. (red.) *Building a new Heritage. Tourism, Culture and Identity in the new Europe*. Routledge, London, 13–31.
- Augé, M. 1995: *Non-Places. An Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Verso, London, New York.
- Bang-Andersen, S. 2003: Hvis steiner kunne tale... Om dagligliv i Rogaland i eldre steinalder. *AmS-Småtrykk 69*, Stavanger.
- Blom, K. & Helle, K. 1990: *Historie – hva, hvordan, hvorfor?* Fagdidaktisk innføring. Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Beauvoir, S. de 1994: *Det annet kjønn*. Pax forlag A/S, Oslo.
- Bøe, J.B. 1995: *Faget om fortiden. En oversikt over det historiedidaktiske området*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bøe, J.B. 2002: *Bildene av fortiden. Historiedidaktikk og historiebevissthet*. Høyskoleforlaget – Norwegian Academic Press, Kristiansand.
- Foldøy, O. 1995 (red.): Rogalandsfunn fra istid til middelalder. *AmS-Småtrykk 30*, Stavanger.
- Foldøy, O. & Lundström, I. 1995: Vikingen i den norske sjel. *AmS-Småtrykk 34*, Stavanger.
- Furberg, M. 1981: *Verstehen og forstå*. Doxa, Bodafors.
- Giddens, A. 1990: *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Kml. 2001: *Lov 9. Juni 1978 nr. 50 om Kulturminner, med Endringer senest 2000 nr. 14. Kulturminneloven*. T-1342, Det Kongelige Miljøverndepartement, Oslo.
- Kristoffersen, S. & Oma, K. Armstrong 2008: Solens reise. Rogaland i europeisk bronsealder. The Journey of the Sun. Rogaland in the European Bronze Age. *AmS-Småtrykk 80*, Stavanger.
- Larsen, I. C. 1999: Skjulte skatter. Funn fra Rogaland i andre museer. *AmS-Småtrykk 64*, Stavanger.
- Levinas, E. 1996: *Den annens humanisme*. Aschehoug, Oslo.
- Lillehammer, G. 1991: Utstilling som prosess – museum på utstilling. *Museumsnytt 2*, 26-37.
- Lillehammer, G. 1992: Museoteket – publikumsarkiv og magasin – Hakkebakkeskogens utfordring. I Espeland, E. & Schrøder Vesterskjær, S. (red.): *Gjenstanden. Verdi og virkning*. NKKMs fagseminar 1991, 35-40.
- Lillehammer, G. 1995: Kultur for alle – alles kultur. *Vern og virke 1994*, 52-55.
- Lillehammer, G. 1999: Nature as resource. I Selsing, L. & Lillehammer, G. (red.) *Museumslandskap. AmS-Rapport 12A*, 23-36.
- Lillehammer, G. 2000: The world of children. I J. Sofaer Deverenski (red.) *Children and Material Culture*. Routledge, London, 17-26.
- Lillehammer, G. 2004: Konflikter i landskapet. Alvedans og utmark i Hå kommune i Rogaland. *AmS-Varia 42*. Stavanger. (Tilgjengelig AmS NETT 1, 2005, Stavanger: http://am.uis.no/publikasjoner/ams_net/article14014-5016.htm (sist tilgang 10.03.2009)).
- Lillehammer, G. 2005a: Bønder i solnedgang. *K.A.N. 25*, 61-75.
- Lillehammer, G. 2005b: Øyets lyst er sist til å knekkes – Hvordan er hensynet til kulturmiljø og landskap ivaretatt ved revisjonen av plan- og bygningsloven? *Frå haug ok heiðni 1*, 15-20. (Tilgjengelig AmS-NETT 3, 2005, Stavanger: http://am.uis.no/publikasjoner/ams_net/article14020-5016.html (sist tilgang 10.03.2009)).
- Lillehammer, G. 2006a: Kunnskap og kunnskapsoverføring i forhistorisk tid. I Hauken, Å. Dahlin. *Universitetet – idé og institusjon*. Seminarrapport Utstein Kloster, Haugaland Akademi, 22-36.
- Lillehammer, G. 2006b: Det store jentespranget. I Skogstrand, L. & Fuglestad, I. (red.) *Det arkeologiske kjønn*. Oslo Arkeologiske Serie nr. 7, 65-85.
- Lillehammer, G. 2007: The past in the present. Landscape perception, archaeological heritage and marginal farmland in Jæren, South-western Norway. *Norwegian Archaeological Review 40:2*, 159-178.
- Lillehammer, G. & Thomsen, H. 1991a: Det åpne museum. En drøm og en visjon. *Frå haug ok heiðni 1*, 16-21.
- Lillehammer, G. & Thomsen, H. 1991b: ØKO-ØKO. Mennesket og stranden. *AmS-Småtrykk 23*, Stavanger.
- Lundström, I. & Adolfsson, G. 1993: Utstillingarna vid Arkeologisk museum i Stavanger. *AmS-Varia 20*, Stavanger.

- Lundström, I. & Adolfsson, G. 1995: Den sterke kvinnen. Fra volve til heks. *AmS-Småtrykk 27*, Stavanger.
- Løken, T. & Myhre, B. 2008: Slaget. Ryger på Hærferd. The Battle. Warriors from Rogaland. *AmS-Småtrykk 78*, Stavanger.
- Merleau-Ponty, M. 1994: *Kroppens fenomenologi*. Pax forlag A/S, Oslo.
- Moi, T. 1998: *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal, Oslo.
- Nordenborg Myhre, L. 1999: Metodiske refleksjoner. *Primitive tider 2*, 60-68.
- NOU 1996: *Museum. Mangfold, minne, møtestad*. Noregs Offentlige Utgreiingar, NOU 1996:7. Kulturdepartementet. Statens forvaltningstjeneste, Statens trykking, Oslo.
- NOU 2002: *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*. Norges offentlige utredninger, NOU 2002:1. Miljøverndepartementet. Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsavdelingen, Oslo.
- Olsen, B. 1993: Det arkeologiske museum: momenter til en kritikk. *Nordisk Museologi 1993*, 1, 45-59.
- Nitter, M. 2003: Klima og hverdag. Hva er lokalklima og hvordan virker det inn på vårt daglige liv. *Frå haug ok heidni 1-2*, 27-34.
- Nitter, M. 2004: Klimahistorie, Golfstrømmen og menneskers forhold til klima. I Obrestad, T. (red.): *Den lengste historia*. Wigestrands forlag, Stavanger, 16.
- Nitter, M. 2005: Menneskers forhold til vær og klima i forhistorien. Skisser til metodeutvikling. I Høgestøl, M., Selsing, L., Løken, T., Nærøy, A. J. & Prøsch-Danielsen, L. (red.): *Konstruksjonsspor og byggeskikk*. Maskinell flateavdekking- metodikk, tolkning og forvaltning. *AmS-varia 43*, 147-153.
- Nitter, M. 2009: Bebyggelse, landskap og lokalklima. *AmS-varia 49*. 105 -118
- Pbl. 2006: *Plan- og bygningslov av 14. juni 1985 nr. 77 med endringer, sist ved lov av 17. juni 2005 nr. 62 (i kraft 1. januar 2006)*. Lovdata, Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Pedersen, E. Solheim 1997: Det sårbare mennesket – Klima mellom to istider. *AmS-Småtrykk 39*, Stavanger.
- Pedersen, E. Solheim (red.) 2006: Karavanserai. Aserbajdsjan – ildens rike. *AmS-Småtrykk 77*, Stavanger.
- Pedersen, E. Solheim & Kristoffersen, S. 2002: Halfdan was here! The Byzantine Empire and Scandinavia 400 –1000AD. *AmS-Småtrykk 70*, Stavanger.
- Schorske, C. E. 1998: *Thinking with History. Explorations in the Passage to Modernism*. Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Solberg, B. 2000: *Jernalderen i Norge*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- St.meld. 2000: *Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. St. meld. nr. 22 (1999–2000). Det kongelige kulturdepartement, Oslo.
- St.meld. 2003: *Kulturpolitikk fram mot 2014*. St. meld. nr. 48. (2002–2003). Det kongelige kultur- og kyrkjedepartement, Oslo.
- St. meld. 2008: *Tingenes tale. Universitetsmuseene*. St. meld. nr. 15 (2007–2008). Det kongelige kunnskapsdepartement, Oslo.
- St.prp. 2009: *For budsjettåret 2009*. St. prp. nr. 1 (2008–2009). Det kongelige kultur- og kirke departement, Oslo.
- Sørby, H. 1985: Kunstinstitusjonene i Norge – oppkomst og fremvekst. I Bø-Rygg, A. & Sørby, H. (red.) *Kunst- og kulturformidling*. Universitetsforlaget AS, Stavanger.
- Vestheim, G. 1994: *Museum i eit tidskifte. Fortidsarv som underholdning?* Samlaget, Oslo.
- Aarnes, A. 1996: Kommentarer ved oversetteren, i E. Levinas *Den annens humanisme*. Aschehoug, Oslo, 118-187.